

bok. Ett rör de rum där arkeologernas arbete så småningom hamnar: *museerna*. Tinget på museum – om att avgränsa och tolka ett forskningstema av Richard Pettersson och Att vandra genom historien – om Historiska museets rumsliga disposition av Johan Hegardt handlar båda om den arkeologiska praktiken på museerna, och ”det hysteriska samlandet” för att tala med Pettersson. Det andra temat berör den mycket intressanta frågan om vad arkeologer inte har arbetat med och var arkeologins gränser går – var slutar arkeologin? I arkeologins historia finns konflikter, och de strömningar som inte varit dominerande syns i *Møder i Mosen*. Metodmöten i Maglemoses forskningshistoria av Tove Hjørungdal. Emma Bentz skriver om den danske medeltidsarkeologen Axel Steensberg, och påpekar att sådan landsbygdsarkeologi kommit i skymundan trots att denna boendeform har dominerat i Norden. Björn Magnusson Staaf får avsluta detta arkeologihistoriska smörgåsbord med en filosofihistorisk reflektion över en marginaliserad Nils Åberg och hans tankar kring ande och materia.

Redaktörerna har troligtvis haft en smula huvudvärk över vilka texter som passar in i vilket tema, flera av bidragen hakar i varandra och behandlar liknande frågor. Resultatet är intressant, och denna brokiga skara av texter bör intressera varje arkeolog och museimänniska som vill reflektera en smula över den historia de tillhör. Jag garanterar att de finner åtminstone en text som intresserar dem. Denna späckade bok samlar stort och smått i arkeologihistorisk forskning, om forskare som forskat om förfluten tid och de miljöer arkeologin har rört sig i.

Anna Wallesta, Lund

Birgitta Odén: *Äldre genom tiderna. Äldrande och äldrepolitik som en historiker ser det*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 2012. 215 s. ISBN 978-91-7331-517-3.

Boken *Äldre genom tiderna* är sprungen ur ett initiativ att samla ett urval av Birgitta Odéns alster för att göra dem mer lättillgängliga för andra forskare (och en intresserad allmänhet kan man tänka). Det är ett välkommet initiativ. Frågor kring äldre och åldrande är på tapeten nu, och såväl i samhällsdebatt som i forskning påminns man återkommande om de demografiska utmaningar som väntar de kommande åren. Ett ökande antal äldre och ett minskande antal människor i yrkeslivet utmanar ekonomiska och sociala strukturer, och därutöver

utmanar den ökande livslängden och det ökade antalet friska år vårt sätt att betrakta livsloppet som sådant. När debatten går het kan det ibland vara svårt att skilja myt från fakta och i diskussionen om äldre och åldrande upprepas många myter som har sina rötter långt tillbaka i historien.

Här fyller Birgitta Odéns *Äldre genom tiderna* en uppenbar funktion som välkomnande dörröppnare som sorterar myt från verklighet och problematiserar föreställningar som vi idag håller för sanna. Odén ställer de svåra frågorna och hon är enträgen i sitt sökande efter svar. Någon kanske frågar sig: Vad kan en historiker bidra med i debatter som rör det samtida? Svaret är perspektiv och problematisering. Odén visar i sina artiklar att vår samtid på inget sätt är unik och de debatter och myter som är aktuella idag, har också blommat tidigare, om än med andra motiv. För är det något som lyser igenom i boken så är det kontextens betydelse för hur myter används och historiska dokument tolkas. Historien är politisk och det lyfter Odén föredömligt fram.

Totalt är det tio artiklar som samlas under kappan ”äldrande och äldrepolitik”. Det hela inleds med en exposé i historiskt material om åldrandet och ättestupan och slutar i en samtidspolitisk debatt om geriatrikens/gerontologins betydelse som vetenskap, äldrepolitik och utredningen senior 2005. Personligen är jag mest förtjust i de historiska bidragen i boken och det är också dessa som tydligast bildar en helhet. De två avslutande och mer nutidsorienterade kapitlen är lite udda i samlingen. Kanske fanns där en tanke om kronologi i planeringen av urval av artiklar och bokens struktur men uppbyggnaden är inte självklar. I förhållande till titeln som tydligt proklamerar att det skall handla om ”Äldre genom tiderna” så finner dock artiklarna sin plats.

Boken inleds med artikeln ”Ättestupan – myt eller verklighet?”. I denna artikel tar Odén utgångspunkt i Ivar-Lo Johanssons argumentation om ålderdoms-Sverige i slutet av 1940-talet. I *Gautreksagan* från 1200-talet finner Odén en möjlig förklaring till användandet av myten om ättestupan, men inte, som man som läsare skulle kunna luras att tro, för att den bevisar att man i Sverige skulle ha tillämpat något i stil med en ättestupa. Det verkar tvärtom finnas gott om bevis för motsatsen. Det förefaller istället vara en feltolkning av Gautreksagan och politiska intressen som ligger bakom användandet av myten om ättestupan. 1600-talets historiker vurmade för de gamla isländska sagorna och blandade friskt fiktion och verklighet för att skapa en intressant historieskrivning som passade politiska motiv. Odén

visar hur myten under 1600-talet haft en existentiell funktion genom att lyfta svåra frågeställningar om generationskonflikter som genererades då de äldre inte längre kunde vara med och bruka jorden och var tvungna att överlåta gården och makten till den yngre generationen; samtidigt som den yngre generationen var förpliktigad att vårda sina åldrande föräldrar. I en sådan situation kunde myten om ättestupan fungera som en ventil för otillåtna frestelser.

När Ivar-Lo Johansson använde sig av myten i mitten av 1900-talet var situationen en annan. Då hade Sverige förvandlats från ett agrart samhälle till en industriell nation och det fanns inga krav på jordöverlåtelse eller försörjningsansvar för de äldre. I denna tid användes snarare myten som ett argument för samtidens kollektiva skuld till de äldre. Men hur används myten i vår samtid? Vilken betydelse har denna historia för hur vi kan tolka det som händer idag? Odén uttrycker det så här:

”Ättestupan, den fortfarande levande myten, får nu en ny funktion, en omkastad värdering. Den framställs som en rationell och human lösning på ensamhetens och lidandets existentiella problem. Eller som en form av samhällelig besparing. Eutanasin framstår i förlängningen på den positiva uppvärderingen av ättestupan som den naturliga lösningen på ett uråldrigt problem. Myten får en ny funktion i ett förändrat samhälle. Detta gör myten farlig” (s. 25).

Här rör Odén vid en av historikens viktigaste uppgifter, dvs. att använda historien för att problematisera och kritisera förhållanden i vår samtid. På liknande sätt avfärdar hon i artikeln ”Vem hade makt och inflytande i ett äldre samhälle?” myten om att samhället blivit mer gerontofobiskt. Det är snarare så, skriver Odén, att den reella makten och makten att definiera normen är där den alltid har varit, närmare bestämt hos män i den högre medelåldern. Normen, i sin tur, har sedan långt tillbaka i historien baserats på ett ambivalent förhållande till äldre människor; å ena sidan skall de äldre vördas och brott mot detta straffades hårt, å andra sidan har det funnits och finns en motvilja mot äldre ”som en baksida av ett hårt tabubelagt område” (s. 121).

Denna ambivalens lyser också igenom i artikeln ”Rätten till en god ålderdom” där det blir uppenbart att äldres villkor genom historien har balanserat mellan å ena sidan krav på produktivitet och å andra sidan krav på omhändertagande. Aktörer i spelet har varit såväl stat som familj. Odén avslutar artikeln med en reflektion

kopplad till samtiden där hon uttrycker farhågor för att lagarna kring äldres rätt i det samtida välfärds-Sverige kommer att få en urholkad roll och att äldre själva kommer att behöva ta en allt större plats som opinionsbildare och bevakare av sina intressen.

Här tycker jag inte riktigt att hon visar stöd för sitt resonemang i det material hon presenterar. Snarare förmedlar artiklarna att man hade större anledning att själv bevaka sina intressen förr. Jag tänker här särskilt på artikeln ”Planering inför ålderdom i senmedeltidens Stockholm” där Odén använt sig av gåvobrev och avtal om överlåtelse av egendom i tänkeböcker för att granska hur äldre i Stockholm finansiellt planerade för sin ålderdom. Det som framträder är att planering inför ålderdomen främst var en möjlighet för de besuttna som kunde skriva över ägor och förmögenheter till stiftelser eller familjemedlemmar i utbyte mot löfte om vård och drägliga förhållande till livets slut. I de kontrakt som formulerades ingick ofta beskrivningar som visar på en relativt hög standard och gott handlingsutrymme som i exemplet från 1496 rörande Kristina, Johan Hanssons änka, där villkoren formulerades:

att hon skall hava sitt livs uppehälle, öl och mat, kläder och föda i sin livs tid och hållas för moder, sitta i högsätet i sin tid här som tillförne, och skall hon aktas och skötas till alla hennes vedertorftelighet likervis som tillförne i alla avseenden (s. 41).

Det som berörs i materialet och som Odén mycket riktigt påpekar är endast de fall av överlåtelse där det ansetts nödvändigt med ett juridiskt avtal för att skydda överlåtelsen. Således ser vi inget om hur det gått till med de vanliga överlåtelseerna inom familjen, vilket hade varit intressant att följa. Något som också saknas i artikeln är de medellösas situation, vilket också påpekas av Odén. Till detta finns en rimlig men beklaglig förklaring. De besuttna har ägor möjliga att överlåta och kan därför dokumenteras, de medellösa saknar tillgångar och blir därför osynliga i offentliga dokument.

Det är också de besuttna som är målgrupp för de råd som studeras i ”Råd och anvisningar för ålderdomen före geriatrikens tid”. Artikeln kan beskrivas som en kort översikt över några av de betydande läkare som bidragit till att formulera en tradition kring preventiva insatser mot åldrandet. Artikeln blir också en övergång till de två sista, och i mitt tycke något aparta, artiklarna i boken som är mer politiska i sin ansats och på ett tydligare sätt behandlar samtida debatter kring geriatrik

som disciplin och äldres villkor och handlingsutrymme i det nutida samhället.

Odéns genomgång av alternativa källmaterial är i huvudsak både inspirerande och imponerande men blir på vissa ställen lite rumphuggen bl.a. i artikeln ”Gamla kvinnors krämpor”, där hon bara lyfter skönlitteraturen som källmaterial i en kort passus eller i ”Vem hade makt och inflytande i ett äldre samhälle?”, där de ekonomiska realiteterna endast nämns kort i en hänvisning till Erland Hofstens bok *De äldre i samhället* (del II, 1983).

I huvudsak är det dock det gedigna hantverket och det skickliga sättet att presentera sin forskning som läsaren fastnar för. Odén beskriver sig på ett ställe i boken som en ”gammal popperian” och det lyser igenom i hennes sätt att bygga upp sina artiklar där man får följa hennes utforskande av olika teser, falsifierande och värderande mot nytt material. Det är ett sätt att skriva som fångar läsaren och som, om man har det minsta historieintresse, inspirerar läsaren att själv dyka ner i arkiven och söka efter svar på de stora gåtorna. Dessutom tror jag att det finns många pedagogiska poänger i hur Odén resonerar och prövar teser gentemot källmaterial. I vissa av hennes artiklar blottläggs den vetenskapliga processen föredömligt tydligt, vilket säkert kan vara nyttigt för såväl andra forskare som forskarstuderande att ta del av.

Birgitta Odéns betydelse för äldre och åldrande som forskningsområde är otvetydigt. Hon har genom sina arbeten bidragit till ett ifrågasättande av vår samtids syn på åldrandet och genom sin skarpa logik och sitt sökande i alternativa och disparata källmaterial problematiserat historiens förhållande till nutidens uppfattningar och myter om åldrande och äldre. Egentligen är det konstigt att en samlad bok med artiklar inte kommit förrän nu. I en bok som bygger på samlade artiklar blir det dock lätt upprepningar och det gäller även den här boken. Läser man den från pärm till pärm så får man leva med en hel del upprepningar, men jag tror å andra sidan inte att det är så den är tänkt att läsas. Istället kan den ses som ett samlingsverk i vilken man kan läsa valda artiklar utifrån intresse. Som sådan samling är den utmärkt. Den fungerar också som en inspirerande introduktion till forskning om åldrande och äldre, samt till källkritik som metod. Boken borde därför vara en självklar läsning för alla som intresserar sig för äldre och åldrande som forskningsområde.

Janicke Andersson, Lund

Anders Ekström & Sverker Sörlin: *Alltings mått. Humanistisk kunskap i framtidens samhälle*. Norstedts, Stockholm 2012. 288 s. ISBN 978-91-1-304433-0.

Vad ska man ha humanistisk kunskap till? Konstigt nog söker den frågan inte sällan sitt svar. Både frågan och svaret är utgångspunkten för idéhistorikerna Anders Ekströms och Sverker Sörlins bok *Alltings mått – Humanistisk kunskap i framtidens samhälle*.

Ekström och Sörlin reagerar på att humanioras betydelse i samhället inte syns tillräckligt samtidigt som kulturella aspekter på flera samhällsproblem blir alltmer centrala. Miljö, globalisering, utbildning och jämställdhet är bara några exempel på kunskapsfält som vore svåra att tänka sig utan humaniora.

Humanister har dessutom en stor arbetsmarknad. Men den är otydlig och svår att få ett enhetligt grepp om. Med humanistisk examen får man också räkna med lägst lön i förhållande till utbildningsinsatsen. Likväl kan vi räkna in 30 000 personer i arbetslivet med humanistexamen (lärare oräknade). Det är fler än både läkare och socionomer.

Det är paradoxalt hur kulturvetenskaperna å ena sidan har expanderat starkt under hela 1900-talet, å andra sidan har marginaliserats ur samhälllig och forskningspolitisk synvinkel. I den svenska kunskapspolitiken är det som om humaniora successivt har skrivits ut med hänvisning till nytta, framsteg och innovation. Och från humanisternas sida, menar författarna, har man mött denna marginalisering utan försvar men med en märklig inåtvänd upphöjdhet parad med ett slags avståndstagande från politiskt mer omhuldade kunskapsområden som teknik, naturvetenskap och medicin.

Så, vad ska vi göra? Om man ska tro Ekström och Sörlin är det först en grannliga uppgift att finna rätt position för att överhuvudtaget diskutera. De flesta tidigare debatter har enligt författarna präglats av ett slags gnällig humanistisk återställarpolitik och strävan att vända sig inåt, till det egna, snarare än till det omgivande samhället. Jag är inte så säker. Humaniora är ett vidsträckt fält med ämnen och aktörer som arbetar under olika förutsättningar. I min vardag vid Lunds universitet har jag svårt att känna igen någon inåtvändhet, däremot en ovana vid att hävda sin betydelse och här och var svag självkänsla.

Ekström och Sörlin pekar trots allt på hur humaniora befinner sig i en produktiv fas. Vägen framåt handlar om bl.a. utvecklad mångvetenskap, samarbete med andra